

Материалдық қорлардың басқару есебінің кейбір қырлары

С.С. Шакеев¹, Л.А. Темирбекова², М.Е. Мейрамова³

¹Э.ғ.к., «Бухгалтерлік есеп және аудит» кафедрасының профессоры,

²Э.ғ.м., «Бухгалтерлік есеп және аудит» кафедрасының аға оқытушысы,

³«Есеп және аудит» мамандығының 2 оқу жылының магистранты
sayan.79@mail.ru., adiya77@mail.ru., makha_97.08@inbox.ru.

^{1,2,3} Академик Е.А. Букетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Андатпа: Мақалада материалдық қорлардың басқару есебінің мәселелері зерттеліп, қарастырылды. Материалдық қорлар көп кәсіпорындар үшін активтердің үлкен бөлігін құрайды, сонымен қатар, оларды дер мезгілінде және толық мөлшерде есепке алу, оның ішінде басқару үшін қандай ыңғайлы аспектілері бар, соған тоқталу авторлар үшін маңызды болды. Авторлар материалдық қорларды басқару есебі үшін жіктелуге көбірек тоқталуды жөн санады, сонымен қатар, қорлардың оптималды мөлшерін анықтау мәселелеріне және өнімнің өзіндік құн ішінде материалдық шығындарды анықтау әдістеріне шолу жасауды дұрыс көрді.

Кілт сөздері: материалдық қорлар, басқару есебі, материалдың қорлардың жіктелуі, қорлардың оптималды мөлшері, материалдық қорларды бағалау әдістері

Кәсіпорындағы өндірістік қорларды басқару есебі компания менеджментін компаниядағы жағдай туралы объективті және сенімді ақпаратпен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Басқарушылық есептің негізгі ережесі фирманың басшылығымен шешімдер қабылдау барысында бухгалтерлік ақпаратың максималды пайдалылығынан тұрады. Бұл мәселені шешу бухгалтер-талдаушыларға жүктелген.

Бухгалтер-талдаушылардың функциялары жоспарлау, бақылау және ынталандыру үшін бухгалтерлік мәліметтерден ақпарат алуды қамтиды.

Материалдық қорларды басқару есебі үш тармаққа байланысты:

1) материалдық қорларды оларды сатып алуға байланысты шығындарды есепке алу және талдау бөлігінде басқару;

2) материалдық қорларды олардың оңтайлы мөлшері тұрғысынан басқару;

3) өндірілетін өнімнің өндірістік өзіндік құнының құрамдас бөлігі ретінде материалдық шығындарды басқару.

Бірінші кезеңде материалдық қорларды басқару материалдарды құруға және сақтауға байланысты шығындарды жіктеумен байланысты.

Басқару мақсаттарына сәйкес топтастыру мынадай қағидаттарға негізделген: шығындардың құрамдас бөліктері бойынша; әсер ету дәрежесі бойынша; жеткізілімдер көлеміне қатысты; жұмыс түрлері бойынша; шығындардың туындау орындары бойынша.

Шығындарды олардың құрамдас бөліктері бойынша жіктеу 1-кестеде келтірілген.

Аталған шығындардың бір бөлігі айқын шығындар болып табылады және ақшалай бағалауда көрсетілуі мүмкін, ал бір бөлігі жүктелген шығындар болып табылады.

Шығындардың жалпы сомасына әсер ету дәрежесі бойынша олар реттелетін және реттелмейтін болып топтастырылады.

Реттелетін шығындарға олардың мөлшері менеджердің әсеріне тікелей байланысты шығындар кіреді. Бұл жағдайда осы шығындарға қоймаменгерушісі, материалдарды сатып алу тобының, өндірісті дайындау және өндірістік шығындарды бақылау топтары, тапсырыс беру топтары менеджерлері жауап береді.

Менеджерлер шығындар мөлшеріне әсер ете алмайтын жағдайларда шығындар реттелмейтін болып жіктеледі. Мысалы, қойманы басқару персоналын ұстауға шығындар, қоймалардың амортизациясына және т. б. шығындар.

Жеткізу көлеміне қатысы бойынша шығындар жүктелген және релеванттық болып ажыратылады.

Жүктелген шығындар - бұл қорларға салынған инвестициялар. Ірі кәсіпорындар ірі активтерді құруға айналым қаражатын салуға мәжбүр. Егер қорлар инвестицияланған кезде имобилизацияланбаған болса, бірақ басқа бағыттар бойынша пайдаланылса, жүктелген шығындар алынуы мүмкін пайдаға әсер етеді. Оларға сатып алынған қор бірліктерінің санына байланысты шығындар кіреді. Осыған байланысты инвестициялар негізсіз үлкен болмауы және кіріс әкелуі үшін жүктелген шығындар туралы ақпарат маңызды.

Кесте 1

Құрамдас бөліктер бойынша материалдық қорларды сатып алуға арналған шығындарды жіктеу

Қорларды сақтауға арналған шығындар	Партия мөлшеріне байланысты шығындар	Қорлардың тапшылығына байланысты шығындар	Қорларды басқару шығындары
1. Коммерциялық шығындар: - пайыздар; - сақатандыру; - қорларға салынған капиталға салықтар (мүлікке)	1. Тапсырыстарды беру және жабу	1. Келіп түсетін материалдарды жеткізуді жеделдету: - байланысқа шығындар; - жол жүруге арналған шығыстар; - агентті төлеу; - партиялардың шағын мөлшеріне байланысты қосымша шығыстар; - өнімдерді жылдам жеткізу үшін сыйақы	1. Оқуға арналған шығындар: - техникалық қызметкерлер; - басқару аппараты
2. Сақтау шығындары: - қоймаларды ұстау; - қорларды ауыстыру бойынша операциялар	2. Тиістікеліссөздер жүргізу	2. Кәсіпорындағы тапсырыстар қозғалысын жеделдету: - тапсырыстар кезектілігі кестесін өзгертуге арналған шығындар; - партияларды бөлшектеу бойынша қосымша шығындар	2. Ұстауға арналған шығындар: - техникалық қызметкерлер; - кеңсе қызметшілеріне
3. тәуекелімен байланысты шығындар: - ескіру салдарынан; - бүліну салдарынан; - қоймадағы материалдардың бір түрін басқасына ауыстыру салдарынан; - осы өнімді тұтыну қарқынының баяулауы салдарынан.	3. Өндірісті дайындау:- жабдықты баптау; - бұйымның бірінші үлгісін сынау; - жабдықты баптау кезінде алынған ақау; - операцияларды игеру кезеңіндегі уақыт шығындары	3. Жөнелтілетін материалдарды жеткізуді жеделдету: - байланысқа шығындар; - тауарларды жекелеген партиялармен тасымалдауға арналған шығыстар; - жылдам тасымалдау үшін сыйақы	
4. Балама бағыттарға қаражат салу арқылы пайда табу мүмкіндігі: - өндірістік қуаттылықты арттыру; - өнімнің құнын төмендету; - басқа кәсіпорындарға капитал салу; — дивиденттерді төлеу.	4. Партияларды ауыстыруға, жедел жоспарлауға арналған шығындар және айналым қаражатының айналымын жеделдетуге байланысты шығыстар	4. Коммерциялық шығындар мен залалдар: - кәсіпорынның бәсекелестері оның тапсырыс берушілерімен байланыс орнатты; - тапсырыс берушілер тапсырыстарды басқа жеткізушілерден орналастыруға шақырылады; - клиенттермен қарым-қатынасты қалпына келтіруге уақытты жұмсау; - сатуды ынталандыру шығындары	
	5. Жұмыс түрлері өзгерген кезде қуаттың жоғалуы		
	6. Қорлардың сарқылук аупі		
Анықтама: [1] әдебиет негізінде құрастырылған			

Қорларды сақтау құнына әдетте: материалдық қорларға инвестициялар бойынша есептелген шығындар; сақтандыру бойынша қосымша шығыстар; қоймада сақтауға арналған қосымша

шығындар және материалдық қорларды сақтау құны; материалды өндеуге арналған қосымша шығыстар; материалдық қорлардың моральдық тозуы және сипаттамаларының нашарлауы салдарынан болған шығындар кіреді.

Өз кезегінде, релеванттық шығындар - бұл қорларды сақтауға және тапсырысты орындауға байланысты шығындар.

Релеванттық сақтау шығындарына тек қорлардың деңгейіне байланысты өзгеретін баптар кіреді. Мысалы, қойманы сақтау құны және қорларды сақтау құны тапсырыс берілген қор бірліктерінің санының өзгеруімен өзгеретін шығындардан тұрады. Қоймашының жалақысы, жабдықтың амортизациясы және жабдық пен ғимараттың тұрақты жалдау ақысы тиісті шығындарға жатпайды, өйткені оларға материалдық қорлардың деңгейінің өзгеруі әсер етпейді.

Материалдық қорлар - бұл кәсіпорынның ірі активтері, сондықтан оларды тиімді басқару қажет.

Қорларды сақтауға және тапсырысты орындауға байланысты шығындар қорлардың оңтайлы (оптималды) мөлшеріне әсерін тигізеді.

Кәсіпорын өндіруге және сатуға керекті қорлармен қамтамасыз ету керек. Кәсіпорын артық қорлардан қашу керек, өйткені ескеру тәуекелі жоғарылайды. Қорлардың оптималды мөлшері керек және моральды ескеруінің арасында оранласқан деген тұжырым бар.

Өндірістің қажеттіліктері мен тұтынушылардың сұранысын қанағаттандыру үшін қорларды оптималды деңгейде ұстап тұру қажет. Бірақ қорлардың артықшылығын болдырмау керек, өйткені оған салынған қаражаттарды басқа мақсатта қолдануға болады.

Қорларды басқару – функционалды қызмет, оның мақсаты қорларды сақтаудың шығындарының жалпы сомасын минимумға дейін түсіру.

Қорлардың оптималды мөлшерін анықтау үшін графиктік, математикалық, кестелік әдістерді қолдануға болады.

Қорлардың оңтайлы мөлшерін графиктік әдіспен анықтау үшін бір графикте сақтаудың жылдық құнының, тапсырысты орындаудың жылдық құнының және жиынтық релеванттық шығындардың қисықтарын қарастырамыз. Сақтаудың жылдық құны мен тапсырысты орындаудың жылдық құнының қиылысу нүктесі тапсырысты ең тиімді орындаудың нүктесі болып табылады.

Материалдық қорлардың ең тиімді мөлшерін математикалық әдіспен анықтау үшін келесі Уилсон формуласы қолданылады:

$$Q = \sqrt{\frac{2SO}{C}}, \quad (1)$$

мұндағы,

Q – тапсырыстың оптималды мөлшері;

S- қажеттілік;

O- тапсырысты орындау құны;

C – сақтау құны.

Қорлардың оңтайлы мөлшерін кестеде де анықтауға болады, бірнеше тапсырыстар үшін сақтаудың жылдық құны, тапсырысты орындау жылдық құны есептеледі, қай тапсырыс үшін релеванттық шығындар ең төменгі болса, сол мөлшер оптималды болады.

Материалдық қорларды басқару есебінің үшінші тармағы бойынша жұмсалған материалдық қорлардың өзіндік құны анықталады, кейін өндірілген өнімнің өзіндік құны да анықталады.

Жұмсалған материалдық қорлардың өзіндік құнын, сонымен қатар, қалдықтарын бағалау үшін № 2 «Қорлар» ХҚЕС сәйкес FIFO, орташа салмақтандыру әдісі, арнайы сәйкестендіру әдістері қолданылады.

Басқару есебінде аталған әдістермен қатар нормативтік әдіс, алмастыру әдісі, трансфертті бағалар қолданылады.

Босатылатын қорлардың құнын анықтау екі мақсатта қолданылады:

1) материал шығындарын әрбір тапсырыс бойынша есептейді, нәтижесінде олар қорларды бағалаудың бөлігін және сатылған өнімнің өзіндік құнын қалыптастырады. Мұнда біз табысты есептеу мен сыртқы есеп беру үшін қорды бағалаумен жұмыс істейміз.

2) материалдарға кеткен болашақ кезеңнің шығындары шешім қабылдау мен өнім бағасын бекіту мақсатында (басқарушылық есеп үшін) калькуляцияланады.

Материалдық қорларды бағалау әдісін таңдау келесі талаптарға сай болу керек:

- өнімнің, жұмыстардың, қызметтердің өзіндік құнына кіретін шығындар құрамының реттейтін құжаттарға сәйкестігі;
 - мүлікті бағалауға байланысты кәсіпорынның есептік саясатын көрсету;
 - «өндіру-сатып алу» шешімін қабылдауда негізгі элементі болу;
- өндірістік шығындарды бақылау жүйесімен келісімді болу.

2-кестеден материалдық қорларды бағалау әдістерінің артықшылықтар мен кемшіліктерін көруге болады.

Қорларды бағалаудың бір мезгілде 2 түрін қолдануға болады: біреуі сыртқы есеп беруге, екіншісі шешім қабылдауға.

Сонымен, өнімнің өзіндік құнын анықтау үшін материалдық шығындар дұрыс бағаланып, анықталған болу керек. Материалдық қорларды № 2 ХҚЕС сай, кәсіпорында бекітілген есептік саясатта көрсетілген әдіске сәйкес бағалауы тиіс

Кесте 2

Қорларды бағалау әдістерінің артықшылықтары мен кемшіліктері

Әдіс	Артықшылығы	Кемшілігі
ФИФО	ТМҚ-ды нақты бағалауы	Ескірген өндірістік қорларға әкеледі, сондықтан пайданы жоғарылатады және қорлардың есебін тындатады.
Орташа құн	Қолданудың қарапайымдылығы, есептеудің минимдылығы	Қорларды және өндірістік шығындар бағалауға әкеледі
Алмастыру әдісі	Болашақ шығындарды есептейді, шешім қабылдауда тиімді.	Алмастыру бағасын анықтау тиімділігі
Нормативті құн	Қолданудың қарапайымдылығы. Шығындар мен қорларды бағалайды.	Нормативтерге бұрынғы қателер мен есептелмеу қаупін әкелу нақты емес қорларды бағалауға әкелу
Трансферттік баға	Оптималды қорды құру мен сақтау.	жеткіліксіз оптимизациялау тәуекелі табыстың өсуі жиынтық табыстың өсуіне әкелмейді

Сонымен, материалдық қорларды басқару - басқарушылық және шаруашылық қызметті сапалы болжау және жоспарлау негізінде кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметін ішкі өндірістік (басқарушылық) есепке алу мен бақылаудың бүкіл жүйесінің маңызды саласы.

Материалдық қорларды басқару бухгалтерлік есеп пен бақылаудың тиімді ішкі жүйесін ғана емес, сонымен қатар кәсіпорынның барлық қызметтері мен бөлімшелерінің келісілген әрекеттерін де қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Попова Л.В. Некоторые аспекты управленческого учета материальных запасов на промышленном предприятии // Финансовый менеджмент № 6, 2003
- 2 № 2 ХҚЕС «Қорлар»// uchet.kz
- 3 К.Друри Введение в производственный и управленческий учет. М: Экономика. – 645с.

Система органов государственного аудита в Республике Казахстан

Г.А. Шакирова

м.э.н., ст. преподаватель кафедры бухгалтерский учет и аудит

gulia72.kargu@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Основной целью государственного аудита является содействие успешному осуществлению экономической политики, эффективному использованию производственного потенциала страны, регионов, отраслей, сфер деятельности, в то время как государственный финансовый контроль должен быть направлен на своевременное устранение выявленных в ходе аудита нарушений – возбудить административное производство, принять меры по возмещению